

זה עקרוני

בין האיכרים היהודים שנענו להזמנה להקים מושבה יהודית בשפלת יהודה היה אחד נחוש במיוחד אבל גם חלוש במיוחד. בין הברון לעות'מאנים ובין שיבולי הקמה לשנת השמיטה, הצליחה המושבה לשגשג עד עצם היום הזה. מסיפורי אנו באנו | תמר הירדני

כי"ח תמוזת הלוואה בלתי מוגבלת בזמן.

כשהוא אמר שהברון גם יממן את הוצאות הנסיעה ואת ההשקעה החקלאית, התחילו כולם לחשוב שהאיש פשוט עובד עליהם, כי למה לברון ולתנועת חיבת ציון להשליך את יתבם וכספם על עשרה איכרים אלמונים מאיזה כפר עלוב בבלארוס? למה להם להפוך אותם לחוד החנית של ההתיישבות שמישהו עוד יקרא לה לימים העלייה הראשונה? למרות זאת התייצבו כל הגברים למחרת בבית הגבאי למעמד בחירת העשירייה, מפני שכולם היו באמת ציונים מאוד, דתיים מאוד ובעיקר פתוחים מאוד לרעיונות, ואפילו קלושים, איך להתחפף מהכפר השכוח בבלארוס.

ברי"ל הסתובב בין החבר'ה ובחר אותם בקפידה על בסיס מוטת הכתפיים האיתנה, הידיים המיובלות והניצוצ שמתעורר בעיניהם לשמע המלים ארץ ישראל. אחרי שעה ארוכה היו בידי עשרה גברים חסונים ונלהבים שהודו לו מאוד, ועל הדרך גם הודיעו שלא יצאו למסע בלי חברם הטוב, איש משכיל ואורג בחדש בשם חיים משה פֶּרֶס. ברי"ל הסביר בנימוס כי אין לו צורך באיש שטיחים במושבה החקלאית, וכי הברון הסכים לממן עשרה איכרים בלבד, מה גם שפרס נראה לו קצת חלשלוש. החברים הסבירו בתגובה שפרס הוא היחיד בכפר שיוודע קרוא

בתרבותה לליטא, ולכן היא נזכרת בזכות רבנים מתנגדים, ובהם הרב אליהו פיינשטיין – דודו של הרב משה פיינשטיין והסבא של הסולובייצ'קים – שניהן ברבנותה כיובל שנים. ליד פרוז'ני יושבת עירונת נשכחת בשם רוז'נוי שהייתה נעלמת בוודאי בנבכי ההיסטוריה אילולא נולד בה ב-1915 יצחק יִזְרֵינְצְקִי, לימים יצחק שמיר. על רקע זה לא פלא שאפילו הכפר הזעיר והבלתי חשוב נובֶּפֶּלֶוֹבְקָה (פבלובקה החדשה) הסמוך לרוז'נוי נכנס להיכל התהילה של מורשתנו, וזאת בזכות פגישה גורלית שנערכה בו בשלהי 1882.

עשרה איכרים אלמונים

במוצאי שבת חורפי עלה לבמה בבית הכנסת הפצפון של הכפר איש מסתורי ובלתי צפוי בהחלט בשממת השגרה הקבועה והציג את עצמו כיחיאל ברי"ל. הוא סיפר כי הוא עורך עיתונים עבריים ואוהד ארץ ישראל וכי הוא מחפש יחד עם חובב ציון הנודע, הרב שמואל מוהליבר, עשרה איכרים עבריים חזקים, שומרי מצוות וציונים, שיהיו מוכנים להשתתף בניסוי יוצא דופן – לעלות לארץ ולהקים בה מושבה חקלאית. הוא הסביר שהם יאלצו אמנם להשאיר את המשפחה מאחור למשך למעלה משנה עד שהעניינים יסתדרו, אבל הבטיח שהמושבה תמומן בכספי הברון אדמונד דה רוטשילד על אדמות שיעניק ארגון

שכונה נאה ומטופחת במזרח אירופה שוכנת לה מדינת בלארוס המעטירה ולה שיש

ב

מחוזות עם שמות שנלקחו ישר מסיפורי חסידים, כמו מינסק, ויטבסק ומוהילב. בדרום מערב המדינה שוכן לבטח מחוז בֶּרֶסֶט הנהנה לכאורה מאנונימיות מבורכת, אך גם בו שוכנות ערים המככבות בסיפורי נפלאות על אדמו"רים, ובהן סטולין, קמניץ ופינסק. בחלק הצפון מערבי של מחוז ברסט שוכנת העיר פְּרוֹז'נִי הצנועה והבלתי מוכרת בעליל. היא הייתה קרובה יותר

במקום עשרה יצאו לדרך
11 איכרים כדי להבטיח את
המניין. בית הכנסת שנבנה
במזכרת בתיה ב' 1927 במקום
בית הכנסת שהקימו העולים
צילום: אראל אורי

ב־1888 הייתה מזכרת בתיה המושבה היחידה בארץ שאיכריה הצליחו להחזיק את עצמם כלכלית, בלי הלוואות, מענקים וחגיגות על חשבון הברון

חדרים אחדים בעאקיר, ואחרי שבחנו
לעומק את הרגבים הם השתכנעו סופית
שאדמותם תצלה לגידול חיטה.

בז' במרחשון תרמ"ד (7.11.1883)
פיזרו האיכרים את הזרעים הראשונים
והחלו לחרוש את האדמה, במעמד
שנחשב לימים כיום ייסודה של המושבה
עֶקְרוֹן, ששמה שחזר את השם המקראי
על פי שם הכפר עאקיר.

אלא שזמן קצר אחרי שהעסק התחיל
לזוז פקדה צרה את העקרונים – חיים
משה פרס חלה מאוד ושכב מפורק
במיטתו. הרופא המבוהל שהובהל אליו
פסק כי מקור הצרה הוא בעבודה הקשה
המשברת את גופו העדין וכי אין
בְּרָה אלא לשלוח את פרס
אקספרס הביתה לבלארוס,
ויפה שעה אחת קודם.
פרס, שבקושי נשם
בשלב הזה, גייס את
כוחותיו הדלים כדי
להודיע לרופא שהוא לא
הולך לשום מקום, ואף
הוסיף משל נאה על חבית
אחוזה בחישוקי מתכת,
שאם יוסר אחד מהם כל

וכתוב ולכן יוכל לנסח עבורם מכתבים
ולהקריא להם את התשובות, מה גם
שאם אחד מהחבר'ה ימות פתאום מאיזו
מלריה עדיין יישאר להם מניין לתפילה.
ברי"ל התנגד, אך אחרי שפגש את פרס
והתרשם מציוניותו הגועשת ומנכונותו
לעבוד את אדמת ארץ הקודש הוא
הודיע לברון ולרב מוהליבר על השינוי
בתכנית ויצא לדרך.

מפה אני לא זז

הקבוצה נקלטה להכשרה בת שנה בבית
הספר החקלאי מקווה ישראל תחת עינו
הפקוחה של הרב מוהליבר, ובסוף השנה
יצאה לחפש אדמה טובה בשפלה כדי
להקים בה את מושבת הברון הראשונה
מתוך רבות שעוד יקומו. הם התחילו
באזור ראשון לציון, אבל לא התרשמו
מהקרקות ולכן התחילו לגלוש דרומה.
בדקו פה, הביטו שם, ואחרי כ־15
קילומטר נעצרו בהתרגשות מול אדמה
כה מהסוג שהכירו בבלארוס. האדמה,
כך הסתבר, הייתה שייכת לבני הכפר
הערבי הסמוך עאקיר, והם שמחו למכור
לברון שטח ענק של כ־2,600 דונם.
המתיישבים הנרגשים שכרו בינתיים

האיש שגר לא רחוק
מנובובלוקה יזם את עליית
האיכרים. ציון קברו של הרב
שמואל מוהליבר במזכרת בתיה
צילום ד"ר אבישי טייכר

איכרי עקרון היו מופת לעלייה הראשונה
כי הצליחו לכלכל את עצמם. מזכרת
בתייה בסוף המאה ה'19

ארזתם לבד?

◀ הרב שמואל מוהליבר נפטר
ב'1898 ונקבר בביאליסטוק
שבפולין, השוכנת במקרה במרחק
של פחות משעתיים נסיעה
מנובֿו־זֶלֶבְזְקָה הבלארוסית.
במלחמת העולם השנייה ניתצו
הגויים בחביבות אופיינית את ציון
קברו, וב'1991 הועלו עצמותיו
למזכרת בתייה והוא נטמן שנית
כשמעליו העתק מדויק של ציון
הקבר המקורי מביאליסטוק.
במושבה פועל מוזאון קטן וחביב
לזכרו.

◀ בטי רוטשילד, אמו של הברון
שעל שמה קרויה מזכרת בתייה,
הייתה אשת חברה נערצת,
יפהיפה עוצרת נשימה וגם
פסנתרנית מוכשרת שקיבלה
שיעורים פרטיים משופן. היא
הייתה ידידה קרובה של מלכת
צרפת ואירחה בסלונה רסיטלים
של ליסט ופגניני וערבי הקראה
של בלזק. אין דרך לתאר את
ההבדל בין חייה הנוצצים של בטי
לחיי החצץ של החלוצים במושבות
שנקראו על שמה – בת שלמה
ומזכרת בתייה – אבל בסוף מה
שקובע הוא הכסף שהבן שלה שם
כדי להנציח את זכרה הברון.

החבית תתפרק. הרופא לא כל כך הבין
את המשל, אולי בגלל שהוא נאמר
ברוסית ותוך כדי גרגורים ושיעולים,
אבל הנחישות בעיניו הבורקות של
פרס, שבערו בעיקר בגלל החום הגבוה,
עשתה את שלה, ופרס נותר במושבה
למרות אזהרות הרופא שזה יהיה הסוף
שלו. לתדהמת הכל הוא החלים עד
מהרה וחזר לפזם מאחורי המחרשה.

מלאו אסמינו

זמן לא רב אחר כך הצטרפו
המשפחות מהגולה אל הגברים
והמושבה החלה לגדול בין חלקות
התבואה הכורעה ברוח. התכנית
לבנות בתים של ממש ירדה בשלב זה
מהפרק עקב הערמת קשיים וניג'וס
כללי מצד השלטון העות'מאני.
האיכרים נאלצו להסתפק בארבעה
מבני תעשייה דו קומתיים מכורכר
שנרשמו בטאבו כרפתות. הקומות
התחתונות אכן שימשו רפתות,
והאיכרים נאלצו להצטופף בקומה
השנייה ולסבול מצחנת הדיירות
בקומה הראשונה. אי שביעות הרצון
הכללית מתנאי המגורים הביא את
המתיישבים לכוונת את בתייהם בגועל

בשם 'קִיְרָמוֹת' – מונח איטלקי
בינלאומי שמשמעותו מגורי חיילים.
המצב בשדה, לעומת זאת, היה מזהיר.
הבחירה באדמות עאקיר לגידול חיטה
התגלתה כמוצלחת, והיבול עלה על
גדותיו עד שחקלאים מכל הארץ באו
לחזות במו עיניהם בפלא וגם לקנא
קצת. הידיים מלאו עבודה, והאיכרים לא
הצליחו לכסות את השטח הגדול. למרבה
המזל הסירו השלטונות את המכשולים
ההתיישבותיים, מה שהביא לסילוק
הפרות המעצבנות ולהכשרת הקומה
התחתונה בקזרמות למגורים. עד מהרה
נבנו בתי מגורים נוספים בין החלקות, וכל
קזרמה הוענקה במלואה למשפחה.
בעקבות ההתפתחות הגיע לעקרון
האיכר האגדי יליד רומניה מרדכי
ניימן, וסחף אחריו משפחות עובדים
נוספות מרומניה. כשכל החבורה הזו
עבדה יחד שבר יבול החיטה שיאים, עד
שבביקורו הראשון של הברון רוטשילד
בארץ ישראל ב'1887 הוא עמד נפעם
לנוכח הצלחתו המסחררת של בלון
הניסוי שהופרח אי אז בחור ההוא בקצה
בלארוס.
ביקור הברון בעקרון היה אירוע בסדר
גודל של אירועיזיון. הוא תוכנן בקפידה

דווקא החלוש שבאיכרים, זה שחבריו רצו שיתלווה אליהם משום שידע קרוא וכתוב, האריך ימים יותר מכולם. חיים משה פרס

במשך חודשים וכלל קבלת פנים מפוארת עם הכנסת ספר תורה וזיקוקי דינור. הברון נזקק באותה עת לנחמה על מות אמו האהובה בטי רוטשילד, שהלכה לעולמה חודשים אחדים קודם לכן, ולכן ביקש מהאיכרים להחליף לכבודה את השם עקרון למזכרת בתיה. החברים הסכימו בשמחה, והברון פינק אותם בעוד כאלפיים דונם של אדמה משובחת באזור. בחודשים הבאים ידעו שדות עקרון בדימוס שגשוג עצום, וב-1888 הייתה מזכרת בתיה המושבה היחידה בארץ שאיכריה הצליחו להחזיק את עצמם כלכלית, בלי הלוואות, מענקים וחגיגות על חשבון הברון.

וציוויתי את ברכתי

כל הטוב הזה התנפץ שנה אחר כך, בתרמ"ט, שהייתה שנת שמיטה. האיכרים האדוקים של מזכרת בתיה התעקשו להשבית את השדות ולא הסכימו לשמוע מלה על מכירת אדמתם באופן זמני לערבים כפי שעשו במושבות האחרות. הם לא שעו להפצרותיו של הרב מוהליבר והסבירו לברון רוטשילד הזועם שגם בכפר המצ'וקמק ההוא שבו הם גרו בבלארוס היה קשה לשמור מצוות, ושהם לא הטריחו את עצמם לארץ ישראל רק כדי שיכתיבו להם מה לעשות. הברון איים לגרש את הסרבנים מעל אדמתם, אסף את הפקיד הקבוע שלו במזכרת בתיה וסגר את ברז התמיכה במוסדות הציבור של המושבה. בזה אחר זה נעלמו גם הרופא, הרוקח, השוחט ואפילו המורים בבית הספר, אבל מרד השמיטה נמשך בעוז עד כ"ט באלול תרמ"ט. השדות נותרו מיובשים, הילדים רעבים ומצב רוח כללי היה נאחס. אך סוף טוב הכל טוב, שנת השמיטה הסתיימה, פקידי הברון הסכימו לסולחה בתנאי שהנהגת המרד, כלומר שתי משפחות וחצי, תסולק מהמושבה, ומזכרת

בתיה עלתה שוב על דרך המלך. בשנים הבאות עברה המושבה הרפתקאות רבות, ובהן סכסוכים מפוארים עם פקידות הברון, שנות בצורת, בעיות עם השלטון והתנגשויות עם שוודים מהכפר עאקיר, אך היא עמדה בגבורה בכל אלה ומעולם לא שקעה או ניטשה. הגידולים החקלאיים הורחבו מחיטה לזיתים, להדרים ואפילו לכרמים, ובמלחמת העצמאות, לאחר כיבוש הכפר עאקיר, הוסר גם האיום הביטחוני.

מ-11 חלוצי מזכרת בתיה זכה רק אחד לחזות בנועם ה' ולראות בתקומת מדינת ישראל. היה זה חיים משה פרס שצחק על כולם והגיע לגיל מופלג של 101 שנה, כשהוא צלול עד יומו האחרון ומוקף בצאצאים רבים. אחד הרחובות הראשיים במושבה נקרא על שמו, והוא רק אחת מהמזכרות הרבות שאפשר למצוא עד היום במזכרת בתיה, כמו בית הפקידות המקורי מ-1885 המשמש כיום מוזאון, ארבע קזרמות אורגינליות ובאר האנטיליה הנהדרת שעדיין פועלת זה למעלה מ-130 שנה. ם

תמר הירדני

מוסמכת החוג ללימודי ירושלים וארץ ישראל במכון שכטר, מורת דרך, מדריכה ביד יצחק בן-צבי, חוקרת ירושלים וסופרת ילדים

מודיעין שלום

איפה לאכול

◀ רונה בקיבוץ

קבוצת שילר
כשר, חלבי, 08-9372694

◀ שבילים

טל שחר
כשר, חלבי, 077-3609060

◀ קפה קפה

פיקנטו בר אסיאתי
השוטרים 9, מזכרת בתיה
כשר, בשרי, 08-9956565

עוד באזור

מוזאון המושבה

על שם ערן שמיר

רוטשילד 40, מזכרת בתיה
כניסה בתשלום, 08-9349525

מוזאון הרב מוהליבר

הרב מוהליבר 1, מזכרת בתיה
כניסה בתשלום בתיאום מראש
08-9340034

בית הרצל 'אנדרטת עבודה והגנה'

יער חולדה, סמוך למשמר דוד